



ONTKOMEN

Het vluchtverhaal van Albert en
Ella Andriessse-van den Bergh
1940-1941

BART WALLET

mozaïek

Ontkomen

Eerder verscheen bij Uitgeverij Mozaïek:

Valerie Riedesel: *Nevelkinderen. Hoe Anna en haar broers en zusjes Himmlers wraak overleefden*

Carry Ulreich: *'s Nachts droom ik van vrede. Oorlogsdagboek 1941-1945*

Ontkomen

Het vluchtverhaal van Albert en
Ella Andriessse-van den Bergh
1940-1941

Bart Wallet

UITGEVERIJ MOZAÏEK, UTRECHT

ISBN 978 90 239 5409 5 (boek)
ISBN 978 90 239 5410 1 (e-book)
NUR 402

Ontwerp omslag: Studio Ron van Roon
Omslagfoto: Verlovingsfoto Albert Andriessse en Ella van den Bergh (1907, fotograaf
onbekend)
Inleiding, achtergronden en tekstbezorging: Bart Wallet
Lay-out en dtp: Gerard de Groot

© 2019 Uitgeverij Mozaïek, Utrecht
© Memoires en foto's: erven Albert en Ella Andriessse-van den Bergh
© Inleiding en achtergronden: Bart Wallet

Alle rechten voorbehouden

www.uitgeverijmozaiek.nl

Inhoudsopgave

Inleiding: Een uitzonderlijk verhaal	7
Hiërarchie van lijden	8
Een bron van betekenis	9
De hoofdrolspelers	11
Dit boek	12
Albert Andriesse: Uitverkorenen	15
De Duitse invasie	15
Vlucht naar IJmuiden	18
Begin van de bezetting	20
Joodse angsten	23
Collaboratie en verzet	26
De ontjoodsing van het bedrijfsleven	30
De stemming in Nederland	35
Emigratiekansen	37
Dagelijks leven in bezettingstijd	41
Voorbereidingen	43
Reis naar de vrijheid	46
Ella Andriesse-van den Bergh: Ontkomen aan de oorlogspsychose	55
Achtergronden: Joodse hogere burgerij en legale emigratie uit bezet gebied	61
De families Andriesse en Van den Bergh	62
Het gezin Andriesse-van den Bergh	67
De bankier	69
Maatschappelijk engagement	73
Joods engagement	75

Duits-joodse vluchtelingen	78
Legale emigratie	80
De emigratie van de familie Andriess	83
Lotgenoten	91
De boottocht	92
Leven in de Verenigde Staten	94
Aantekeningen	100
Bronnen	134
Namenregister	138

Inleiding

Een uitzonderlijk verhaal

Toen op 15 mei 1940 Nederland capituleerde voor nazi-Duitsland, kwam het proces van uitsluiting, concentratie en deportatie van joden al snel op gang. In de vijf oorlogsjaren die op de capitulatie volgden, zouden uiteindelijk ruim 100.000 van de in totaal 140.000 Nederlandse joden vermoord worden. Een relatief klein deel wist de kampen te overleven, onder te duiken of naar het vrije buitenland te ontkomen.

Dit boek vertelt een in alle opzichten uitzonderlijk verhaal. Hoe een joodse familie, terwijl de vervolgingsmaatregelen ontrold worden en de angst toeneemt, een bijzondere uitweg vindt en verlof krijgt om geheel legaal het bezette gebied te verlaten. Daarop volgt een bizarre tocht van Nederland via het eveneens bezette België en Frankrijk naar het neutrale Spanje, onder begeleiding van een tweetal SS'ers. Die reizen niet mee om deze joden naar een van de kampen te transporteren, maar om hen nota bene te beschermen tegen mogelijke andere nazi's die de vijf Nederlandse joden alsnog zouden willen oppakken. In Hendaye, aan de Frans-Spaanse grens, dragen de SS'ers de Andriesses over aan de Spaanse autoriteiten. Vanaf dat moment is de familie op zichzelf aangewezen.

Dit verhaal is uitzonderlijk, omdat slechts een heel gering aantal joden de gelegenheid kreeg tot een dergelijke ontsnapping aan een zekere dood. Degenen die op deze manier de oorlog overleefden, spraken daar nadien vrijwel niet meer

over. Tijdens de oorlog waren de achtergronden van deze operatie al grotendeels onbekend, na 1945 leek de vergetelheid alleen maar groter te worden. Pas recent groeit de aandacht en de belangstelling voor het verhaal van de legale emigratie van joden uit bezet gebied.

Hiërarchie van lijden

Dat hier pas nu aandacht voor komt, hoeft geen verbazing te wekken. De focus van onze herinnering aan de Tweede Wereldoorlog is namelijk in hoge mate gestuurd door wat wel de 'hiërarchie van het lijden' wordt genoemd. Hoewel hij de term nog niet gebruikte, omschreef de arts Elie Cohen in 1951 al haarscherp wat dit inhield.¹ Hij signaleerde hoe de uit Nederland afkomstige joodse overlevenden van de oorlog uiteenvielen in een drietal groepen: degenen die de kampen hadden overleefd (zo'n 5500 overlevenden), degenen die in de onderduik hadden gezeten (circa 16.000 personen) en degenen die naar het buitenland ontkomen waren (rond de 3000 personen). Elk van deze groepen had heel eigen oorlogsherinneringen en hoewel ze allemaal treurden om het verlies van talloze dierbaren, was het vaak moeilijk om elkaar te begrijpen. Iedereen was het erover eens dat de kampoverlevenden het zwaarst te lijden hadden gehad. Daarom werd bij herdenkingen vooral naar hun getuigenissen geluisterd en richtte de meeste aandacht zich op de kampen, de slachtoffers en de overlevenden. De beide andere groepen hielden zich in de eerste decennia na de oorlog grotendeels stil. Zij hadden soms het gevoel de oorlog niet écht meegemaakt te hebben, omdat zij 'maar' in de onderduik of in het buitenland hadden gezeten.

Vanaf het einde van de jaren 1970 kwam ruimte voor de ervaringen van de onderduikers. Zij gingen zich organiseren in lotgenotengroepen, er kwamen congressen over hun erva-

1 Elie Cohen, 'Splijting in eigen kring', *De Joodse Wachter* 42/14, 15 juni 1951, 8-9.

ringen en een stroom publicaties kwam op gang. Gaandeweg was duidelijk geworden hoezeer de angst en onzekerheid van de onderduik het leven van de overlevenden had gestempeld. Sommigen hadden hun 'onderduik' na de oorlog voortgezet en durfden pas in de loop van de jaren 1980 weer voor hun joodse identiteit uit te komen. De groep onderduikoverlevenden, in omvang veel groter dan die van de kampoverlevenden, kwam bij herdenkingen steeds duidelijker op de voorgrond.

Dat ook een groep Nederlandse joden de oorlog wist te overleven door naar het buitenland te vluchten, was wel bekend, maar kreeg relatief weinig aandacht. Hier en daar werden vluchtverhalen gedeeld, over zee naar Groot-Brittannië, via België en Frankrijk naar Zwitserland of via Spanje en Portugal naar Noord- en Zuid-Amerika. Dat echter in deze groep ook een klein aantal 'legale emigranten' is opgenomen, is voor het grote publiek een goed bewaard geheim. Maar nu, bijna 75 jaar na de bevrijding, is het moment gekomen dat na de verhalen van de kamp- en onderduikoverlevenden, ook de vluchtverhalen verteld gaan worden – inclusief dat van de uitzonderlijke route van de familie Andriess-van den Bergh.

Door de drie perspectieven naast elkaar te plaatsen, krijgen we een steeds beter zicht op de heel uiteenlopende manieren waarop joden hebben geprobeerd de oorlog te overleven. De maatregelen van de nazi's maakten hen tot één groep, maar zij hadden allemaal hun persoonlijke geschiedenissen, netwerken en achtergronden. Joden waren geen willoze slachtoffers, maar spanden zich op tal van manieren in om ondanks de vervolging de oorlog te overleven. Het is deze *multiperspectiviteit* die maakt dat het ontsnappingsverhaal van de familie Andriess een belangrijk element is, dat niet gemist mag worden bij de studie van en de herinnering aan de Sjoa.

Een bron van betekenis

Het unieke ontsnappingsverslag dat hier gepresenteerd wordt, werd jarenlang in de Verenigde Staten bewaard in de kring

van de nazaten van het echtpaar Andriessse-van den Bergh. Nu wordt het voor het eerst ter beschikking gesteld van het brede publiek. Daarvoor zijn ten minste vier redenen aan te wijzen.

Ten eerste, dit verhaal van 'legale emigratie' van joden tijdens de Tweede Wereldoorlog is zowel uitzonderlijk als onbekend. Slechts in een beperkt aantal gevallen was deze route mogelijk, maar ook dit hoort bij de geschiedenis van én de herinnering aan de oorlogsjaren. Het tekent de verwarring, de angst, de manier ook waarop verschillende Duitse diensten langs en soms tegen elkaar in werkten. Zeker aan het begin van de bezetting ontstonden daardoor soms onverwachte en vaak slechts zeer tijdelijke en op individuele gevallen toegesneden ontsnappingsroutes.

Ten tweede, dit verslag is heet van de naald geschreven. Het zijn niet, zoals een groot deel van de oorlogsmemoires die tegenwoordig worden gepubliceerd, herinneringen aan een vervlogen tijd en reconstructies achteraf. Hier hebben we een tijdsdocument in handen waarin we de gebeurtenissen op de voet volgen. Het is geschreven in een aantal dagen tijd vanaf 22 mei 1941 aan boord van het Spaanse schip Ciudad de Sevilla, toen het tussen Las Palmas en Cuba voer, op weg naar New York. Het verslag kent bovendien een hoge mate van feitelijkheid en betrouwbaarheid. De auteurs zijn bijzonder goed geïnformeerd, hebben uitstekende contacten en weten op basis daarvan soms meer dan anderen.

Ten derde, een bijzonder element in dit oorlogsverslag is de aandacht die er is voor de houding van het Nederlandse volk. Het is bekend dat uiteindelijk slechts zo'n vijf procent van de bevolking actief in het verzet ging, terwijl eveneens vijf procent collaboreerde en zich verbond met de bezetters. Over hoe de houding van de andere negentig procent Nederlanders ingeschat moet worden, is nog altijd veel debat. Zijn het toeschouwers, die door hun inactiviteit eigenlijk medeschuldig zijn, omdat zij het isoleren en wegvoeren van hun joodse medeburgers hebben laten gebeuren? Waren het 'grijze' Neder-

landers, die zelf zo goed en zo kwaad als het ging de oorlog probeerden door te komen en zich inspanden om niet in de problemen te komen? Dit verslag geeft verschillende keren duidelijke observaties van de manier waarop de ‘gemiddelde Nederlander’ zich tegen de bezetter en richting de joden opstelde.

Ten slotte, de familie Andriesse was geen gewone Nederlandse en geen gewone joodse familie. Zij behoorde tot de zogenaamde *haute bourgeoisie* en tot de smalle joodse elite. Naar het omvangrijke joodse proletariaat, de straatarme joden in met name de grote steden, is de afgelopen decennia heel wat onderzoek verricht. De kleine joodse elite, zeer goed geïntegreerd in de Nederlandse maatschappij, maar vaak ook met een verantwoordelijkheidsbesef voor de eigen gemeenschap, is daardoor grotendeels buiten beeld gebleven. Dit oorlogsverslag geeft ons een onverwacht inkijkje in de wereld van de joodse *haute bourgeoisie*: hun netwerken in de samenleving, hun internationale oriëntatie, hun leescultuur en hun sociale leven. Uit het verslag rijst het beeld op van twee geëngageerde burgers, echte familiemensen, die sociaal stevig ingebed zijn in de Amsterdamse society.

De hoofdrolspelers

Om wie gaat het precies? Het eerste – en langste – deel van het verslag is geschreven door Abraham Albert Andriesse (1880-1965), een Amsterdamse bankier die partner is bij de prestigieuze firma Pierson & Co. Hij is gezien in de Amsterdamse financiële wereld en mede daarom bestuurslid van de Vereniging voor den Effectenhandel. Andriesse heeft een groot internationaal netwerk over heel Europa en in de Verenigde Staten – iets wat hem zeer van pas komt bij het vinden van een ontsnappingsroute uit bezet gebied.

Zijn vrouw, Elisabeth Gabriëlla (Ella) Andriesse-van den Bergh (1888-1955), heeft het tweede, kortere deel van het verslag geschreven. Zij is een dochter van Sam en Betsy van

den Bergh en daarmee een telg van een oorspronkelijk uit Oss afkomstige familie van industriëlen. Haar vader leidde het familiebedrijf in margarine en wist door fusies met binnen- en buitenlandse concurrenten de multinational Unilever op te bouwen. De leden van de familie Van den Bergh waren zeer betrokken bij elkaar en Ella maakte voluit deel van die grote, warme en actieve familie. Geheel in lijn van de familietradities zette zij zich als vrouw in voor liefdadigheid en cultuur.

Het echtpaar Andriessse had drie kinderen. Bij het uitbreken van de oorlog diende zoon Benno, als reserveofficier gemobiliseerd, in het Nederlandse leger. Hij was toen nog vrijgezel. Dochter Els, getrouwd met de Oostenrijkse, deels joodse aristocraat Hans von Halban, bevond zich met man en baby in Frankrijk. Dochter Rita, getrouwd met Frits Markus, was in Nederland en stond haar ouders bij in het zoeken naar een uitweg uit bezet gebied.

Dit boek

Andriesses maatschappelijke profiel weerspiegelt zich in zijn proza: het verslag is heel precies en zakelijk geschreven, hier en daar zelfs voor de jaren 1940 vrij archaïsch. Zijn vrouw kiest een heel ander taalregister en laat veel meer haar emoties zien. De zakelijke toon van Albert en de emotionele van Ella zorgen voor een mooi, gelaagd beeld.

Dit boek geeft het hele verslag van beide echtelieden weer. Wel zijn er vanwege de leesbaarheid titels en kopjes toegevoegd en is gekozen voor de hedendaagse spelling. In een enkel geval noteerde Andriessse ook een persoonsnaam niet helemaal correct, ook dat is ten dienste van de hedendaagse lezer gecorrigeerd. Wie ondertussen het verslag in de destijds gebruikelijke spelling wil raadplegen, zij verwezen naar het Joods Historisch Museum. Daar wordt overigens ook het familiearchief-Van den Bergh ondergebracht, waar dit stuk onderdeel van is.

Deze uitgave is rijkelijk voorzien van aantekeningen. Veel

van de personen die de Andriesses noemen waren destijds wijd en zijd bekend, maar zijn inmiddels weggeleden uit ons collectieve geheugen. Ook de namen van familieleden, plaatsnamen en specifieke gebeurtenissen in oorlogstijd zijn toegevoegd. Dat biedt tevens de mogelijkheid om dit verslag te verbinden met andere oorlogsmemoires en studies, waarin soms dezelfde personen voorkomen, maar vanuit een heel ander perspectief.

Extra achtergronden worden, ten slotte, nog geboden in een slothoofdstuk. Daarin wordt verdieping aangebracht en het belang van dit oorlogsdocument breder gepositioneerd. Want hoe representatief is nu eigenlijk wat de Andriesses meemaakten? Hoe was het eigenlijk mogelijk om zo'n uitzonderlijke reis onder SS-begeleiding te maken dwars door bezet gebied naar de vrije wereld? Op dergelijke vragen geeft het slothoofdstuk een antwoord. Het berust op archiefonderzoek, de huidige stand van de historische literatuur en familiegevens. Die bronnen zijn allemaal opgenomen in het bronnenoverzicht achter in het boek.

Dit boek is tot stand gekomen dankzij het vertrouwen van de nazaten van de familie Andriessse, in de Verenigde Staten en in Nederland, waarvoor ik hen hartelijk dank. Met name Ella Andriessse – vernoemd naar haar grootmoeder – was een drijvende en stimulerende kracht, wist belangrijke details toe te voegen en diepte uit het familiearchief relevant materiaal op. Ook dank aan Ilan Kisch die het eerste contact tussen ons beiden legde. Bij uitgeverij Mozaïek waren het achtereenvolgens Beppie de Rooy en Arie Kok die voor deskundige begeleiding zorgden en zich inzetten om van een egodocument uit familiebezit een mooie publicatie te maken. Eventuele onvolkomenheden in deze uitgave komen uiteraard alleen voor mijn rekening.

Bart Wallet

30 januari 2019

*Plaan te
schrijven
a. d.*

Aan Boord van het Schip "Ciudad de Sevilla"
een Spaansch schip van de Compania Transmediterraneo,
tusschen Las Palmas (Canarische Eilanden) en Cuba -
22 Mei 1941 en volgende dagen.

Op 15 Mei 1941 zijn Ella en ik, Benno, en Rita met haren man Frits Markus, te Lissabon scheidsgaan met bestemming voor New York. Nu wij door de bootreis weer eenigszins tot rust zijn gekomen, wil ik ertoe overgaan in het kort aan te teekenen wat er met ons is gebeurd sedert den noodlottigen 10 Mei 1940, waarbij ik uitsluitend afga op mijn geheugen.

Den avond van den 9 Mei was er een groote receptie in het Rijksmuseum, aangeboden door den Minister van Kunsten en Wetenschappen ter gelegenheid van de opening der Tentoonstelling van Hedendaagsche Belgische Schilderkunst. Ella was dien avond in het Hotel des Pays Bas gebleven, waar wij sedert plus minus een maand logeerden. Eerst te ongeveer 9 uur waren de Rontgens, die bij ons hadden gegeten, naar Bilthoven teruggekeerd, en ik ging alleen naar het Rijksmuseum. De receptie bood het gewone feestelijke beeld, met honderden genoodigden, waaronder de militair autoriteiten van Amsterdam. Sedert den inval der Duitschers in Denemarken en Noorwegen was er een nog grootere mate van onbehagelijkheid dan na de Novemberdagen het geval was geweest. Doch van de bewustheid van een zeer acuut gevaar was er dien dag toch geen sprake. Ter receptie sprak ik onder anderen Dr. Van Blankensteyn. Ofschoon deze in stijgende mate geneigd was, in zijne artikelen in het Utrechtsch Nieuwsblad en de Haagsche Post zijn lezers wel wat te

Uitverkorenen

Albert Andriesse

Op 15 mei 1941 zijn Ella en ik, Benno, en Rita met haar man Frits Markus, te Lissabon scheepgegaan met bestemming voor New York. Nu wij door de bootreis weer enigszins tot rust zijn gekomen, wil ik ertoe overgaan in het kort aan te tekenen wat er met ons is gebeurd sedert de noodlottige 10 mei 1940, waarbij ik uitsluitend afga op mijn geheugen.

De Duitse invasie

De avond van de 9e mei was er een grote receptie in het Rijksmuseum, aangeboden door de *Minister van Kunsten en Wetenschappen ter gelegenheid van de opening van de *tentoonstelling van hedendaagse Belgische schilderkunst. Ella was die avond in het *Hotel des Pays-Bas gebleven, waar wij sedert plusminus een maand logeerden. Eerst te ongeveer 9 uur waren de *Röntgens, die bij ons hadden gegeten, naar Bilthoven teruggekeerd, en ik ging alleen naar het Rijksmuseum. De receptie bood het gewone feestelijke beeld, met honderden genodigden, waaronder de militaire autoriteiten van Amsterdam. Sedert de *inval van de Duitsers in Denemarken en Noorwegen was er een nog grotere mate van onbehaaglijkheid dan na de *novemberdagen het geval was geweest. Doch van de bewustheid van een zeer acuut gevaar was er die dag toch geen sprake.

Ter receptie sprak ik onder anderen *Dr. Van Blankenstein. Ofschoon deze in stijgende mate geneigd was, in zijn artikelen in het *Utrechtsch Nieuwsblad* en de *Haagsche Post* zijn lezers wel wat te eenzijdig en te optimistisch pro-geallieerd, in

te lichten (dit had hem zeer onlangs zijn contract met de *Haagsche Post* gekost, hoewel dit waarschijnlijk slechts een voorwendsel was bij de uitvoering van een politieke zwenking bij de leiding van dat weekblad), was hij nog steeds mijn politieke vraagbaak, en ik hechtte aan zijn oordeel waarde, omdat hij over veel bronnen van informatie beschikte. Hij achtte die avond geen direct gevaar aanwezig daar, naar hij zei, de Generale Staf geen verontrustende berichten had. Tegen 11 uur wandelde ik naar het Hotel terug en sprak daar een kwartiertje met de *Britse Consul-Generaal, Mr. Shepherd, die zich omtrent de loop van de oorlog ernstig bezorgd maakte. Het *terugtrekken van de Britse troepen uit Noorwegen had hem zeer ontmoedigd, evenals de inertie der Fransen.

Om halftwaalf werd ik plotseling aan de telefoon geroepen. Benno schelde mij op uit Scherpenzeel, waar hij als Res[erve] Eerste-Luitenant der Artillerie sedert de mobilisatie had gelegen. Hij zei: "Vader, het is mis. Wij moeten hier vannacht vandaan". Ik schrok daar heftig van, doch gedachtig aan de valse alarmen van november en april, vertelde ik deze ernstige tijding maar niet aan Ella.

Diezelfde nacht werden wij wakker door het afweergeschut en motorgeronk en werd het ons duidelijk, dat de ramp een voldongen feit was. Rita schelde ons op en maakte ons attent op de radio-uitzendingen omtrent het overal neerkomen van parachutisten.

Het is merkwaardig dat, terwijl Benno, een luitenantje, 's avonds om 11½ uur zojuist was ingelicht, de hoogste militaire autoriteiten te Amsterdam, de *Overste Boswijk en *Luitenant Kolonel Rost van Tonningen van niets wisten. Beiden waren in het Rijksmuseum. Eerstgenoemde had met vrienden van ons tot bij tweeën een glaasje wijn gedronken. Ook in andere steden, naar verluidde, dezelfde onwetendheid, hoewel toch uit *Minister Van Kleffens' boek blijkt, dat de regering was ingelicht.

Om 6 uur 's ochtends ging ik naar kantoor, om te trachten

nog enige *cables naar New York weg te krijgen, doch de dienst was gestaakt. Ik ging terug naar Pays-Bas, waar Ella en ik besloten *ons huis in het Dijsselhofplantsoen weer te betrekken, waar *Hendrik en zijn vrouw als huisbewaarders woonden en *Julia, als enig dienstmeisje. Ella arrangeerde alles voor de terugkeer, en ik ging naar kantoor. Ik was daar als enige chef, want alle associés, *Wijnhoff in Den Haag, *Allard Pierson, *Jaffé, *Greidanus en *Bob in het Gooi, waren van de hoofdstad afgesneden. Dit bleef zo gedurende de vijf oorlogsdagen, en legde op mij een grote verantwoordelijkheid, daar ook 't telefonische verkeer geheel stilstond. Er waren niet veel besluiten te nemen, behalve betreffende disposities van cliënten, waarbij ik besloot alles uit te betalen, wat werd verlangd.

In de loop van de ochtend werd een vergadering van de *Bankiersvereniging bijeengeroepen op het kantoor van *Lippmann, Rosenthal & Co., waar de houding werd vastgesteld, omtrent beperkte uitbetaling van saldi. Zulks op verzoek van de Nederlandsche Bank in verband met het af te kondigen moratorium. Sindsdien werden disposities slechts voor matige bedragen betaald. *Paul May, voorzitter, opende de vergadering met een waardige speech. Het was de laatste maal, dat wij hem zouden zien. Op de dag van de capitulatie maakten hij en zijn vrouw een eind aan hun leven.

De eerste dagen van de oorlog waren geenszins de ergste. De wetenschap dat Nederland zich verdedigde, vertrouwen in onze waterlinie en hoop op hulp uit Engeland, en vooral uit Frankrijk, gaven iedereen moed. Helaas werden wij weldra verontrust over het verloop van de strijd. *Sidney van den Bergh was, als kapitein van de ravitaillering, naar Amsterdam gezonden en had met *zijn vrouw zijn intrek bij ons genomen. Hij kwam steeds meer gedeprimeerd van zijn werk thuis. De communiqués van het Hoofdkwartier, aanvankelijk zeer bemoedigend omtrent het bedwingen van het parachutistengevaar, werden reeds de tweede dag nietszeggend, en bleven weldra geheel uit, en het gretig naar de radio luisterend pu-

bleek werd onthaald op de gewone banale muziek, kreeg enige wenken, maar geen oorlogsnieuws. De verschrikkelijke berichten omtrent verraad op grote schaal, hadden een demoraliserende invloed. Ofschoon er overdag en 's nachts vaak luchtalarm was, vormde dit toch niet een grote verstoring.

Op de ochtend van de 14e mei kwam het bericht, dat de Duitsers de Moerdijkbrug in handen hadden, en dit werd geïnterpreteerd als een volledige omtrekking van de waterlinie en een onmiddellijke bedreiging van Holland en Amsterdam.

Vlucht naar IJmuiden

*George kwam vroeg, om te overwegen, of wij allen naar IJmuiden zouden gaan, om te trachten een trawler te huren en naar Engeland te komen. Sidney kon niet, daar hij in dienst was, en ik voelde er toen niets voor, ook omdat ik nog de enige firmant was die op kantoor aanwezig was. Ik had met Allard [Pierson] een uiterst gebrekkig contact door boodschappers en wilde de zaak niet in de steek laten. Later in de ochtend kwam het ontstellende bericht van *het vertrek van Hare Majesteit – de indruk was aanvankelijk vernietigend.

Weldra bleek, dat een angstpsychose zich van vele Joden in Nederland had meester gemaakt. De vrees onder een Hitler-regime te komen, deed vele duizenden besluiten liever have en goed in de steek te laten en te pogen Engeland te bereiken. Tegen één uur werd ik opgebeld door mijn vriend, *McGonigal, viceconsul van de U.[nited] S.[tates of America] te Amsterdam. Hij zei dat een *Engels schip onder een kapitein Goodenough uit IJmuiden zou vertrekken, en dat ik mij eventueel te *Velseroord, een buitenplaats bij IJmuiden, moest melden, bij een geïmproviseerd Brits consulaat aldaar. Toen werden ook wij aangegrepen door de allesbeheersende wens “het vege lijf te redden”. Inmiddels was er een dusdanige exodus van Joden naar IJmuiden, dat de burgemeester aldaar Amsterdam had verzocht, om de mensen te waarschuwen, dat ze niet te IJmuiden zouden worden doorgelaten. Wij beslo-

ten, met *Rita en Frits, diens moeder, zuster en zwager (*Mary en Dagobert Muller) en de oude Heer Muller, een poging te wagen. Wij kregen doorlaatbewijzen van de *burgemeester van Amsterdam, en togen met weinig koffertjes naar Velseroord in twee auto's, bestuurd door *Frits Neidhöfer en Muller. Wij werden door vele militaire posten aangehouden, doch bereikten [om] ongeveer 5 uur Velseroord. Daar sommigen de Duitsers reeds die avond te Amsterdam verwachtten, bood *Mevrouw De Vlucht ons aan, de nacht bij haar te Aerdenhout door te brengen, wij wilden daar echter geen gebruik van maken.

Te Velseroord stonden talrijke auto's. De fraaie buitenplaats was stampvol van Joodse vluchtelingen, die daar reeds uren tevergeefs trachtten een boot naar Engeland te krijgen. Ik drong door tot het Engelse Consulaat, doch ontving op mijn vraag naar Kap. Goodenough geen bevredigend antwoord. Eerst zei de man, dat hij in de haven was, daarna dat hij was vertrokken. Daarna bleek ons dat, als wij Ella's advies hadden gevolgd en naar de haven waren gegaan, wij waarschijnlijk toch op die boot van Kap. Goodenough zouden zijn weggekomen. Een groot aantal Joden uit Amsterdam zijn op die wijze naar Engeland gekomen. Het *vluchtelingencomité had hen in autobussen naar IJmuiden doen vervoeren en had daarbij verscheidenen gewaarschuwd. Daar de telefoon niet werkte was dat niet gemakkelijk. *Truus Wijsmuller had bij het weghelpen van de mensen een kranige rol gespeeld.

Weldra bleek, dat geen schepen meer zouden vertrekken. Om 8 uur moest Velseroord worden ontruimd. Geleidelijk dropen de mensen af. Wij besloten te Duin en Daal te overnachten en het de volgende ochtend nog eens te proberen. Hoewel *Hotel Duin-en-Daal vol was, maakte de directeur reeds de nodige aanstalten, om ons toch nachtverblijf te bezorgen, toen plotseling het officiële bericht kwam per radio, dat de *bevelhebber besloten had tot capitulatie, na het ontzettende *bombardement van Rotterdam, dat die middag had

plaats gevonden. De Duitse legerleiding had alle andere grote steden met hetzelfde lot bedreigd. Door de volledige vernietiging van onze luchtvloot en [de] onmacht van Engeland om vliegtuigen te zenden, waren wij tot de overgave gedwongen geweest.

Van de verslagenheid, de ontzetting, de vernietigende indruk van die berichten kan men zich geen voorstelling maken. De radio stond buiten voor de ingang van het hotel en de mensen stonden te snikken en waren verpletterd.

Wij besloten de pogingen tot vluchten op te geven en keerden terug naar Amsterdam, waar wij tegen negen uur aankwamen.

Begin van de bezetting

Ook George had, naar wij hadden vernomen, een poging gewaagd te IJmuiden met *Nel en zijn zes kinderen. Toen hij 's avonds niet te Amsterdam was teruggekeerd, hoopten wij, dat het hem gelukt was, maar de volgende dag kwamen ook zij onverrichterzake naar huis. George had gehoord, dat er een boot te IJmuiden was, die regeringsambtenaren naar Engeland zou brengen, en dat hij mee zou kunnen, maar hij heeft geen boot aangetroffen, had de nacht bij een hem volkomen onbekende eenvoudige man te Bloemendaal doorgebracht, die voor het onderdak en de voeding van de acht personen alle vergoeding weigerde.

Die avond van de 14e mei te Amsterdam werd ons door twee leden van de *luchtwacht op het hart gedrukt onze wijnvoorraad te vernietigen, om excessen door de spoedig verwachte Duitse soldaten te voorkomen. Daar eenzelfde verzoek reeds door de radio was verspreid, hebben wij aan dat verzoek voldaan. Met Mien en Frits Neidhöfer hebben wij emmers vol van de beste wijnen weggespoeld. Dat bleek naderhand volkomen overbodig te zijn geweest.

Het *grote kanaal, dat door Amsterdam Zuid loopt, was vol van anti-Hitler literatuur, die uit alle huizen werd verwijderd.

Een klein
aantal joden
krijgt de kans
te vluchten uit
bezet Neder-
land. Een uniek
en indringend
verslag van een
uitzonderlijke
tocht naar de
vrijheid.



UITGEVERIJSOZAIK.NL

Lissabon, 15 mei 1941. Het joodse
echt paar Albert Andriess en Ella
Andriess-van den Bergh scheept
in met bestemming New York. Ze
hebben dan al een bizarre reis ach-
ter de rug. Onder begeleiding van
twee SS'ers zijn ze bij de Spaanse
grens afgezet. Met toestemming
van de nazi-autoriteiten in Ne-
derland zijn ze het land ontvlucht.
Tijdens de oversteek zetten ze hun
verhaal op papier.

In *Ontkomen* worden de originele
verhalen voor het eerst voor het pu-
blik beschikbaar gesteld. Ze geven
een uniek en authentiek inblikje in
het leven van de joodse elite in de
eerste jaren van de Tweede Wereld-
oorlog in Nederland.

Historicus dr. Bart Walleet (Vrije
Universiteit/Universiteit van Amster-
dam) heeft de verhalen voorzien
van toelichtingen, met veel aan-
dacht voor de uitzonderlijke legale
emigratie van een kleine groep Ne-
derlandse joden uit bezet gebied.
Het fotokatern bevat vele originele
foto's en documenten uit onder
andere het familiearchief.